

(Хельсинки, 1 августа 1975 г.) [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <http://zakon.nau.ua/doc/?uid=1014.2521.0>

10. Римський Статут (Устав) Міжнародного уголовного суду : прийнят 17 юля 1998 г. [Електронний ресурс]. — Режим до-

ступу : http://search.ligazakon.ua/l_doc2.nsf/link1/MU98119.html

11. Левин Д. Б. Ответственность государств в современном международном праве / Д. Б. Левин. — М. : Международн. отн., 1966. — 152 с.

УДК 342:340.137:341.174(4)

Я. Чернопищук,

аспірант кафедри конституційного права
Національного університету «Одеська юридична академія»

УНІФІКАЦІЙНІ ПРОЦЕСИ В ЄВРОПЕЙСЬКОМУ ПРАВОВОМУ ПРОСТОРІ: ГЕРМЕНЕВТИКА ТА АКсіОЛОГІЯ КОНСТИТУЦІЙНО-ПРАВОВОГО АНАЛІЗУ

Створення, сучасне функціонування Європейського Союзу та особливості розвитку правової системи ЄС з притаманними їй наднаціональними рисами потребують однакового сприйняття та застосування норм права ЄС його державами-членами. Згідно з Копенгагенськими критеріями вступ до Європейського Союзу країн Центральної та Східної Європи буде можливим тільки у випадку визнання та дотримання країнами-кандидатами основоположних принципів ЄС, а також обов'язкового прийняття *acquis communautaire* — сукупності цілей, принципів і норм спільної політики та законодавства ЄС, а також юридичних та інституційних механізмів їхнього впровадження [2].

Оскільки держави-члени несуть відповідальність за імплементацію законодавства Союзу та стандартів внутрішнього ринку, підготовка до прийняття *acquis* у країнах Центральної та Східної Європи повинна включати створення в кожній з них національного механізму імплементації цих норм. Поширення *acquis* зсередини ЄС на країни, що

висловили намір вступити до нього, є провідним засобом формування єдиного європейського правового простору, тобто приведення до одноманітного правопорядку країн — членів ЄС.

Розроблення єдиних правових норм дозволяє після ухвалення їх зацікавленими державами-членами замінити різнопорядкові положення національного права і тим самим усунути необхідність використання колізійно-правового методу. Ці однакові норми в зарубіжній та вітчизняній літературі дістали назву «уніфіковані», а процес їх вироблення — уніфікація законодавства. Під правовою уніфікацією слід розуміти процес розроблення однакових (уніфікованих) правових норм, де результатом будуть уже уніфіковані правові норми.

Р. Давід писав, що під уніфікацією права ми звичайно розуміємо не тільки процеси, які мають на меті вплив на окремі норми, а ті процеси, які впливають на цілі правової системи в спрямованості їх зближення між собою [11, 52]. Подібного розуміння уніфікації дотримуються й деякі інші автори. Зокре-

ма, відзначається, що уніфікація права — це є не що інше, як процес зближення двох або більше правових систем, процес, спрямований на «заміну двох або більше правових систем однією єдиною правовою системою». В той же час «гармонізація права» розуміється у вигляді процесу координації або зближення окремих правових положень різних правових систем, що досягаються шляхом усунення основних суперечностей або відмінностей, а також формування хоч би мінімальних загальних вимог та стандартів [6, 23]. Останнє слугує відправною точкою здійснення стандартизації норм права, що також виступає способом уніфікації.

Щодо правової матерії — правових систем, норм і інститутів права — «уніфікація» є створенням однакових, загальнообов'язкових норм у внутрішньодержавному праві різних держав. Гармонізація ж уявляється як узгодження загальних підходів, концепцій розвитку національних законодавчих систем, а також процес вироблення загальних правових принципів і окремих рішень [15, 132]. Саме однакове застосування уніфікованих норм у різних державах-членах є ключовою характеристикою уніфікації, і саме в цьому полягає її відмінність від гармонізації, яка спрямована на встановлення єдиного результату регулювання.

У документах та матеріалах Європейського Союзу дані поняття нерідко застосовуються як рівнозначні. В контексті Договору про заснування Європейського Співтовариства термін «гармонізація» застосовується для позначення спеціального правового інституту, який являє собою інструмент досягнення цілей установчих договорів через прийняття за допомогою директив інтеграційного законодавства. Необхідність у гармонізації виникає при існуванні суттєвих відмінностей в законодавствах держав щодо регулювання певних питань, коли органи ЄС не мають повноважень скасувати ці відмінності шляхом уніфікації правового регулювання у державах-членах, а потреби спільного ринку вимагають їх усунення.

В таких випадках органи ЄС в силу делегованих їм повноважень приймають «гармонізоване законодавство», яким впроваджують єдині для держав-членів цілі та результати правового регулювання відповідних питань. Проведення гармонізації законодавства держав-членів ЄС стало можливим, з одного боку, внаслідок передачі інституціям ЄС державами-членами своїх суверенних прав у прийнятті загальнообов'язкових приписів законодавчого характеру, якими встановлюються основні, спільні для всіх держав-членів принципи регулювання певної галузі, а з іншого — внаслідок збереження за державами-членами права самостійно конкретизувати правила регулювання на національному рівні.

Слід зазначити, що жодне зближення законодавства неможливе без вивчення особливостей правової системи в тій або іншій країні. Тільки на основі отриманих результатів, що свідчать про розбіжності національних законодавств з певних питань, про їх характер і причини, можуть бути вироблені практичні заходи з уніфікації внутрішньодержавних норм права та принципів. Для того щоб здійснити уніфікацію необхідно погодити підходи, виробити єдину концепцію, сформувані єдиний правовий погляд на загальноєвропейські механізми регулювання певних відносин.

Уніфікація права здійснюється за певних умов, однією з яких є «уніфікабельність», тобто схильність конкретних правових норм і принципів до уніфікації [12, 89]. Так, окремі норми не можуть бути уніфіковані, зважаючи на їх певні національно-правові особливості. Навпаки, в цілому ряду законів є норми і навіть галузі, які якби об'єктивно прагнуть до уніфікації з економічних, соціальних, політичних причин. Процеси запозичення, взаємовплив правових систем світу неминуче веде до зближення останніх, до певної їх уніфікації.

Вбачається, що передумовами уніфікації норм права є права інтеграція та інтернаціоналізація права. У результаті тенденцій правової інтеграції, інтернаціоналізації права в європейському просторі, наднаціональної природи пра-

ва ЄС посилюється роль міжнародного права та, зокрема, права ЄС в національних конституціях, що поступово та досить активно отримують статус процесів «конституціоналізації». З іншого боку, конституція інтернаціоналізується і стає невід'ємною частиною міжнародного співробітництва [10, 48].

Європейська інтеграція поки знаходиться у пошуку свого власного конституційного правопорядку [14, 22]. Влада закону і взаємодія європейських стандартів із захисту прав людини, організації функціонування владного механізму, громадянства та міграції, зовнішньої політики безпеки з національними конституційними порядками ґрунтується на обов'язковості відповідності та виконанні права ЄС, як було раніше зазначено в рішеннях Суду ЄС. У цих умовах зростає значення уніфікації положень національних конституцій відповідно до європейських стандартів та вимог.

Уніфікації потребують насамперед галузі й інститути, пов'язані з регулюванням міжнародних зв'язків, а також із станом прав і свобод громадян. Уніфікація права — це не самоціль, а швидше засіб вирішення економічних, соціальних та інших проблем, що стоять перед тим або іншим співтовариством. У політико-правовому розумінні мета уніфікації — прагнути, порівнюючи бажане з можливим, до усунення відмінностей в національних правових системах на основі загально визнаних принципів права. Якщо вона може здійснюватися практичним шляхом і за посередництвом професійних організацій, вона знаходить вираження в міждержавних угодах [8, 133]. Російський дослідник С. В. Бахін у даному контексті оперує поняттям «міждержавна координація у сфері правової політики», яка відповідно до його думки, «в залежності від потреб і готовності держав до подібної координації може простягатися від узгодження окремих правових рішень аж до формування єдиного правового простору» [9, 66].

Видається, що уніфікація норм права здійснюється у двох таких якостях:

1) формальна (за джерелами — уніфікуються самі норми права та принципи,

які оформлюються у певні нормотворчі конструкції);

2) предметна (змістовна — уніфікація здійснюється за певними галузями правовідносин).

Так, джерелом уніфікованих норм є завжди двосторонній або багатосторонній міжнародно-правовий акт універсального або регіонального характеру: конвенція, угода, типовий закон [17, 99]. Уніфіковані норми, що містяться в таких міжнародно-правових актах, спрямовані на їх однакове застосування в державах-учасниках таких угод. Дослідниками при цьому зазначається, що уніфікація — це встановлення єдиної норми, яка однаково діє щонайменше у двох державах [7, 67].

Проявом формальної уніфікації виступають установчі договори з наступних причин. За способом вироблення, укладення і введення в дію вони відтворюють відповідні порядок та процедури укладення міжнародно-правових договорів та угод. Вироблення усіх засновницьких договорів має місце в результаті перемовин між зацікавленими сторонами, що проводяться в межах міждержавних конференцій. Узгоджений текст скріплюється підписами уповноваженими офіційними представниками. Засновницькі договори вводяться в дію за умови одноголосної ратифікації такого договору усіма країнами-членами.

Звичайно, що з точки зору процедури укладення та виконання засновницькі договори нагадують міжнародний договір, але досліджуючи зміст такого роду правових документів та суб'єктів, яким вони адресовані, а також предписаної процедури виконання, вони більше схильні до найвищого за юридичною силою джерела національного права — конституції [3]. Таким міждержавним договором, що має вищу юридичну силу відносно інших засновницьких договорів та правових актів ЄС для держав-членів, постає Лісабонський договір — Консолідована версія Договору про Європейський Союз та Договору про функціонування Європейського Союзу. Назва акта, що замінив собою Конституцію Європейського Союзу, виражає надна-

ціональну (квазіконституційну) природу права ЄС та вказує на його уніфікований характер, що склався під впливом процесів систематизації основоположних норм установчих договорів ЄС (наднаціональних інтересів) та протоколів країн-членів (національних інтересів). Оскільки Лісабонський договір містить керівні ідеї та принципи права, спільні правові цінності, загальнообов'язкові норми-концепції, європейські правові стандарти чотирьох свобод, можна зробити висновок, що його нормотворчі на основі системного методу та за допомогою комплексного підходу до аналізу та синтезу загальноєвропейських та окремих національних норм права здійснили систематизацію правових традицій та ментальних особливостей. При цьому комплексність зовсім не зводиться до елементарного поєднання теорій усіх галузей знань до сумарного цілого, так само, як і до простого складення методів різних наук в історичний конгломерат, а постає власне органічним злиттям наук в системну єдність при вивченні загального для них об'єкта [13, 54].

Уніфіковані норми можуть міститися у регламентах Ради і Комісії, які посідають найвище місце в ієрархії актів вторинного законодавства ЄС, а за формою та змістом прирівнюються до законів у національному праві. Регламенти застосовуються для правового регулювання у найбільш складних сферах інтеграції, як митний союз, транспорт, сільське господарство, валютна політика та ін. Регламенти не вимагають ратифікації державами-членами або інкорпорації до національних законодавств: вони діють безпосередньо, не можуть бути змінені з боку держав-членів і підлягають однаковому застосуванню у всіх державах-членах. Оскільки регламент є нормативним актом загальнообов'язкового характеру, який обов'язковий для усіх суб'єктів права ЄС та є актом прямої дії, що знов-таки обумовлює висновок про регламенти як інструменти уніфікації законодавства країн-членів до права Європейського Союзу. Подібно до уніфікованих норм міжнародного права норми вторинного права ЄС в результаті

принципу верховенства права ЄС мають переважну силу над нормами національного права держав-членів. Обґрунтування поширення принципу верховенства права ЄС на вторинне право ЄС надається у справі *Politi s.a.s. v. Ministry for Finance of the Italian Republic*, де у своєму рішенні Суд ЄС постановляє, що юридична сила регламенту виключає застосування будь-якого, навіть наступного національного акта, несумісного з положенням регламенту [5].

Інший вид похідного нормативно-правового акта — директива вказує на цілі та результати, які мають бути досягнуті, однак національним органам влади надано право самим визначати форми та механізми досягнення встановлених цілей. Саме директиви застосовуються для гармонізації національного законодавства. В такому випадку вказується, які саме цілі та результати повинні бути досягнені для того, щоб усунути колізію (зіткнення) норм національного права різних країн-членів у тій або іншій галузі, але при цьому не вказується, яким чином має бути досягнута ціль державами. Гармонізовані норми директив підлягають трансформації або інкорпорації до національних законодавств держав-членів. Так як у самих директивах спосіб їх імплементації не вказується, оскільки це не має значення для права ЄС, то важливою вимогою є повне відтворення змісту положень директив у внутрішньому праві. Основною умовою згуртування та єдності в процесі європейського будівництва є повна та точна інкорпорація до національного законодавства адресованих йому директив Союзу протягом встановлених ними строків. Прикладом реалізації цієї норми може слугувати рішення Суду ЄС по справі *Theresa Emmott v Minister for Social Welfare and Attorney General*, де встановлюється таке: «Неналежне впровадження положень директиви до національного права унеможливило визначення повною мірою юридичними та фізичними особами своїх прав. Така невизначеність для цих осіб продовжує мати місце навіть після визначення Судом факту того, що відповід-

на держава — член ЄС не виконала своїх зобов'язань згідно з директивою, а окремі положення директиви є точно і безумовно визначеними і можуть застосовуватися у національних судах. Тільки належне впровадження положень директиви може припинити цю невизначеність та встановити юридичну чіткість, яка необхідна юридичним та фізичним особам при обстоюванні ними своїх прав» [4].

Можна зробити висновок, що вторинні джерела права ЄС виступають як модельні законодавчі акти, які слугують своєрідними нормативно-орієнтуючими стандартами для законодавчих органів різних країн. Вони безпосередньо «імплантують» в себе принципи, норми права ЄС, які в такому нормативно-визначеному вигляді трансформуються до національних законодавчих актів. Вони відіграють незамінну роль у процесі зближення національного та європейського законодавства, а також національних законодавств.

Таким чином, можемо заключити, що уніфікація проводиться внаслідок узгодження волевиявлень держав як суб'єктів міжнародного права, які самостійно спершу беруть участь у створенні цих норм, а потім наділяють їх обов'язковою силою та інкорпують або трансформують до власного правопорядку.

Уніфікація конституцій держав Європейського Союзу відбувається за допомогою європейських спільних цінностей та визнання загальних принципів права. Вченими стверджується, що Європейський Союз найкраще розуміється як основна організація Європейської міжнародної спільноти, яка заснована на «тонкій» постнаціональній колективній ідентичності, визначеній ліберальними цінностями та нормами національного та міжнародного права [8, 176].

Згідно зі ст. 2 Консолідованої версії Договору про Європейський Союз та Договору про функціонування Європейського Союзу основоположними цінностями Європейського Союзу визнаються повага людської гідності, свобода, демократія, рівність, верховенство права

та повага прав людини, включаючи повагу до прав меншин. Вказані цінності є спільними для усіх держав-членів у суспільстві, де переважають плюралізм, недискримінація, толерантність, правосуддя, солідарність та рівність прав чоловіка та жінки [1].

Іншим інструментом уніфікації конституційно-правових норм постають загальні принципи права, визначені в ст. ст. 164, 173, 215 Договору про застосування Європейського Союзу та у рішеннях Суду ЄС (принцип прямої дії, принцип першочерговості права ЄС, принцип відшкодування шкоди та ін.).

Отже, уніфікація здійснюється шляхом застосування гармонізації, стандартизації, адаптації, конвергенції норм права. Визначення конституційної уніфікації, на думку автора, в даному випадку полягає у приведенні вищих законів держав до єдиного знаменника сприйняття, усвідомлення, розуміння права Європейського Союзу з метою його одноманітного закріплення та застосування у національних правових системах.

Уніфікацію норм національного законодавства до права європейського Союзу може бути проведено відповідно до Концепції державно-правової реформи при створенні необхідного наукового обґрунтування і визначення орієнтирів для професійного і методичного керівництва апроксимацією права відповідно науковими установами і органами виконавчої влади. В результаті колишнім міністром юстиції України ще задовго до початку актуалізації процесів євроінтеграції України прогнозувалась доцільність запровадження інституційного проекту, який передбачав би створення ради при уряді з питань апроксимації законодавства України до права Європейського Союзу, а також організації в системі Академії правових наук України Інституту з питань апроксимації права, що визначалося не тільки теоретично вагомим заходом в нинішніх умовах європейської інтеграції України, але й практично необхідним напрямом організації нормотворчої діяльності в Україні [16, 30].

Враховуючи наведене вище, керівництвом держави було розпочато роботу з метою систематизації заходів щодо інтеграції України в європейський правовий простір і виконання нею зобов'язань, взятих у рамках Угоди про партнерство та співробітництво. Президентом України затверджено низку указів, зокрема: «Про забезпечення виконання Угоди про партнерство та співробітництво між Україною та Європейським Співтовариством від 24 лютого 1998 р. № 148/98; «Про затвердження Стратегії інтеграції України до ЄС» від 11 червня 1998 р. № 615/98; «Про заходи щодо вдосконалення нормотворчої діяльності органів виконавчої влади» від 9 лютого 1999 р. № 145/99 та «Про Національну раду з питань адаптації законодавства України до законодавства ЄС» від 30 серпня 2000 р. № 1033/2000. Серед інших заходів — постанови Кабінету Міністрів України «Про запровадження механізму адаптації законодавства України до законодавства ЄС» від 12 червня 1998 р. № 852; «Про затвердження Положення про Міжвідомчу координаційну раду з адаптації законодавства України до законодавства ЄС» від 12 листопада 1998 р. № 1773 та «Про Концепцію адаптації законодавства України до законодавства ЄС» від 16 серпня 1999 р. № 1496. В процесі підготовки Угода про Асоціацію між Україною та Європейським Союзом, за результатами якого складено вже 3 звіти про виконані зобов'язання.

На виконання загальнодержавних спрямувань інтеграції України до Європейського Союзу було створено такі інститути з питань європейської інтеграції в системі органів державної влади та місцевого самоврядування:

– Президент України здійснює загальне представництво держави Україна з органами Європейського Союзу;

– Комітет Верховної Ради України з питань європейської інтеграції, Комітет з парламентського співробітництва між Україною та ЄС;

– при Секретаріаті Кабінету Міністрів України функціонує Координаційне бюро європейської та євроатлантичної інтеграції;

– Інститут нормотворчої діяльності при Кабінеті Міністрів України;

– Державний департамент з питань адаптації законодавства в структурі Міністерства юстиції України;

– управління з питань європейської інтеграції та зовнішньоекономічних відносин при місцевих державних адміністраціях та місцевих радах.

Серед спеціалізованих органів дорадчого характеру функціонують Представництво Європейської комісії в Україні, Українсько-Європейський консультативний центр з питань законодавства, Представництво України при Європейському Союзі, Фонд «Європа ХХІ», Громадська організація «Європейський діалог», Фонд «Демократичні ініціативи», ПроЕUROPA, Європейські студії.

Таким чином, створюється такий європоцентричний підхід правотворчості в Україні, який забезпечуватиме розробку і прийняття всіх без виключення нормативно-правових актів у відповідності до стандартів права ЄС.

Ключові слова: конституційно-правові норми, уніфікація, право ЄС, гармонізація, стандартизація.

Уніфікація законодавства є однією з умов інтеграції країн та їх народів. У статті це явище розглядається як основний напрям узгодженого правового розвитку європейських держав. Тенденції, пов'язані з уніфікацією конституційного законодавства, виявляються у сприйнятті країнами-членами ЄС правових інститутів, впровадження яких дозволяє поступово змінити характер національного законодавства і правової системи в цілому.

Унификация законодательства является одним из условий интеграций стран и их народов. В статье это явление рассматривается как основное направление согласованного правового развития европейских стран. Тенденции, связанные с унификацией конституционного законодательства, проявляются в восприятии странами — членами ЕС правовых институтов,

внедрение которых позволяет постепенно изменить характер национального законодательства и правовой системы в целом.

Legislation unification is the one of the condition of countries' integration and their population. In the article this phenomenon is regarding as main direction of concerted legal development in European countries. The tendencies connected with unification of constitutional legislation prove themselves in deeming of EU member-states legal institutes. Implementation of last ones makes possible the changing of national legislation nature and nature of legal system in general.

Література

1. Consolidated versions of the Treaty on European Union and the Treaty on the Functioning of the European Union // Official Journal of European Union. — 2008. — Vol. 51 [Electronic source]. — Access mode : <http://eur-lex.europa.eu/en/treaties/index.htm>

2. European Council in Copenhagen 1993 // European Commission enlargement [Electronic source]. — Access mode : <http://europa.eu/rapid/pressReleasesAction.do?reference=DOC>

3. International Handelsgesellschaft mbH v Einfuhr- und Vorratsstelle für Getreide und Futtermittel: Judgment of the Court of 17 December 1970. Case 11/70 [Electronic source]. — Access mode : <http://www.ena.lu/>

4. Theresa Emmott v Minister for Social Welfare and Attorney General: Judgment of the Court of 25 July 1991. Case № C-208/90 // European Court Reports. — P. 1-4269 [Electronic source]. — Access mode : <http://eur-lex.europa.eu/>

5. Politi s.a.s. v. Ministry for Finance of the Italian Republic: Judgment of the Court of 14 December 1997. Case № 43/71 // European Court Reports. — P. 1039 [Electronic source]. — Access mode : <http://eur-lex.europa.eu/>

6. Deutch K. W. The Impact of Communications upon International Relations Theory // Theory of International Relations :

the crisis of relevance / A. Said. — Prentice-Hall, 1968.

7. Kropholler J. *Interationales Einheitrecht / J. Kropholler. — Tubingen, 1975. — 567 p.*

8. Schimmelfennig F. *Liberal identity and postnationalist inclusion: the Eastern enlargement of the European Union // Constructing Europe's identity. The external dimension / L. Caderman.*

9. Бахин С. В. Понятие и механизмы международно-правового сближения правовых систем // Российский ежегодник международного права. 2001. — С.Пб., 2001. — С. 63–70.

10. Венізелос Е. Стабільність конституційного феномену в постновітній час // Порівняльно-правові дослідження. — 2005. — № 1. — С. 45–53.

11. Давид Р. Основные правовые системы современности / Р. Давид, К. Ж. Спинози ; пер. с фр. В. А. Туманова. — М. : Междунар. отношения, 1997. — 512 с.

12. Егоров А. В. Основы сравнительного правоведения : учеб. пособие для студентов / А. В. Егоров. — Новополюцк : ПГУ, 1999. — 497 с.

13. Зиманов С. З. Правовая наука: сфера и предмет // Советское государство и право. — М., 1982. — № 10.

14. Кашкин С. Ю. Комментарии к проекту Конституции Европейского Союза / С. Ю. Кашкин, А. О. Четвериков // Журнал зарубежного законодательства и сравнительного правоведения. — 2005. — № 1. — С. 18–25.

15. Кравченко Т. До питання про уніфікацію законодавства // Право України. — 2006. — № 4. — С. 131–133.

16. Станік С. Р. Деякі проблеми запровадження апроксимації національного законодавства України до законодавства Європейського Союзу // Проблеми гармонізації законодавства України з міжнародним правом : матеріали наук.-практ. конф. Жовтень 1998 р. — 1998. — С. 27–34.

17. Яценко К. Уніфікація правових норм та гармонізація національних законодавств як способи наближення правового регулювання в державах — членах Європейського Співтовариства // Український часопис міжнародного права. — 2002. — № 3. — С. 97–104.